

# KÖZLEMÉNYEK

## A SVÉD NEVELÉSTÖRTÉNET A VIKING- ÉS KÖZÉPKORBAN (I. RÉSZ)

PALLOS ZSUZSANNA

*The Swedish history of education in the Viking and Middle Ages I.* In the first section of the notice the author sums up the past of the education from the earliest period of the Nordic peoples' history. This is the age of the Vikings. The author introduces the societal arrangements of that age, the educational practice of the Vikings on the basis of the Edda and other saga poetry.

*Die schwedische Erziehungsgeschichte in der Wikingerzeit und dem Mittelalter I. – Im ersten Teil der Arbeit gibt die Verfasserin einen Überblick über die Geschichte der Erziehung aus der frühesten Zeit der nordischen Völker mit der klaren Hervorhebung einer konkreten Epoche. Das ist die Wikingerzeit. Die Autorin stellt die gesellschaftliche Einrichtung, die Erziehung der Wikinger aufgrund der Edda-Lieder und anderer Sagadichtungen dar.*

*L'éducation suédoise à l'époque normande et au Moyen Age I. – Dans la première partie de cette communication l'auteur présente l'histoire de l'éducation des peuples nordiques à partir des temps les plus anciens, en se focalisant sur une période bien délimitée. C'est l'époque des Normands. L'auteur présente la pratique de l'éducation des Vikings et la construction sociale de ces peuples à travers les sagas et les chansons Edda.*

A legrégibb idők északi nevelését vázolni nem könnyű, mert a rendelkezésünkre álló források száma igen csekély és némelyeket közülük igen nehéz szólásra bírni. Bizonyos esetekben Skandinávia más területeinek tényeiből, viszonyaiból származó tudásra alapozott feltételezésekre kell hagyatkoznunk (beleértve természetesen Finnországot is). Nem egyszer a használatból és a hagyományból adódó lényegi ismereteinknél is feltevésekbe kell bocsátkoznunk, és megvizsgálunk, hogy melyik áll meg hivatkozási alapként. (Sjöstrand 1958, 7)

### A LEGRÉGIBB IDŐK NEVELÉSE A VADÁSZÓ ÉS HALÁSZÓ NÉPEKNÉL

Az északi népeknél a domináns vadászó és halászó kultúrákban, a kőkorból (Kr. e. kb. 3000) csak elképzeléseket alkothatunk a nevelésről, úgy, hogy tanulmányozzuk a korabeli viszonyokat, magatartásmintákat, a még mindig ilyen módon élő északi-sarkvidéki nomád népeknél. Feltételezhetjük, hogy közvet-

len kapcsolat van az északi és közép-európai ógermán pedagógiai gyakorlat között, valamint az eszkimók, lappok és az észak-szibériai vadászok, vagy az ősi rénszarvashajtó nomád népek hagyományai közt. (Sjöstrand 1958, 7)



Megállapíthatjuk pl., hogy a *játék* döntő szerepet játszott a *gyakorlati nevelésben, ami jellemző azokra a népekre, amelyek vadászatból élnek, halásznak és viszonylag elmaradott az állattartásuk.* A játékok rendszerint a felnőttek munkájának *utánzásából* indultak ki, és ezért többé-kevésbé a játékszerek is kapcsolatban álltak a későbbi életmódjukkal. *Íj és nyílveszők* madarászáshoz, *szigonyok a tengerre*, valamint *az egylábú szék*, mely a kajakozáshoz szükséges egyensúlyozás megtanulására ill.

begyakorlására szolgált, ahogy az az eszkimóknál is látható. (Sjöstrand 1958, 8) A *rénszarvasszánkó* és a *lasszó* is éppoly megszokottak és kedveltek voltak a lapp gyerekek között, mint a *munkaeszközök kicsinyített másai*, ill. a *vad- és a háziállatok leképezései* tanították a felnövekvő generációkat, hasonlóan az észak-szibériai nomádokhoz, akik előrébb jártak a technikai tudásban, ügyességben. (Sjöstrand 1958, 8)

## TÁRSADALMI BERENDEZKEDÉS ÉS NEVELÉS A VIKINGIDŐK KEZDETÉN

A viking-kori nemzeti társadalom alapja a szabadparaszt, aki felette álló személytől sohasem függött (pogány isteneinek is inkább a barátságát kereste, mintsem imádta volna őket), és életét a patriarchális családban betöltött szerepe, a zord természeti viszonyokkal vívott küzdelmei és győzelmei határozták meg. (Vikingfiak 1965, 6) Soha még nemzeti társadalom ilyen tudatosan és tisztán nem szerveződött. A legértelmesebb emberüket küldik ki az észak-európai országokba, hogy gyűjtsék össze a törvények legjavát: ennek nyomán alapítják meg 930-ban az országgyűlésüket, a szabad emberek éves gyülekezetét (Allting), mely minden rendű és rangú paraszt politikai iskoláját, minden törvény és hatalom forrását jelentette. Törvényeik egyik főcsoportja már a 10. században a szociális biztosítottságot szervezi meg, pontosan kialakítva, hogy kinek milyen kötelezettséget kell ellátnia a betegség, halál vagy más bajok miatt az eltartatlanok iránt. Törvényeik legnagyobb része mégis a végrehajtó hatalom hiányát igyekszik pótolni, az ország egyetlen tisztviselője a háromévente újraválasztott törvénymondó, aki a vérbosszút és annak jogát korlátozza és szünteti meg. De a megölt ember ellenében fizethető vérváltság rendszere is csak néhány esetben akadályozhatta meg, hogy a sorozatos és kölcsönös öldöklés ne folyjon a végtelenségig. (Vikingfiak 1965, 8)

A Tacitus utáni időktől a viking idők kezdetéig tartó korszak (800 körül) északi népeinek neveléséről is igen nehéz képet alkotni, de bizonyos információkat kaphatunk olyan régi forrásokból, mint pl. *gót, vagy görög történetírók* (Jordanes és Prokopios az 500-as évek közepéről), továbbá *Teoderikustól, Cassiodorus nagy kancellárjától fennmaradt iratból*, valamint az angolszász hősköteményből, *a Beowulfból*, és *a vitatott Ynglingatal költeményciklusból*, ami szétszóródott. Erről és más sagákról úgy vélik, visszautalnak az eredeti, ősi svéd világrépre, és emiatt sok tekintetben tartalmaznak a történelmi valóság magját. (Sjöstrand 1958, 12) Rövid áttekintés érdekében azonban az időben nagyobb lépést téve, a *Rigstula* és a *régebbi Edda szövegeinek* segítségével ábrázolást adhatunk az északi társadalmi struktúráról a kezdetektől a viking időkig. A régebbi költemények, és azok, amelyeknek eredete vitatott, de ennek ellenére többé-kevésbé erőteljes kelta behatást mutatnak, általában hasznos forrásnak bizonyulnak, tekintettel az északi társadalmi viszonyokra, hiszen az Edda-énekek egyes fejezeteiből bizonyos mértékben visszatükröződik a történelmi fejlődés a legkésőbbi kőkor sertés-gondozójától a bronzkor földműves (paraszt) népein keresztül a népvándorlás-kor és a vendelidők (400-800) nagygazdáig és királyaiig. (Sjöstrand 1958, 12)

## NEVELÉS AZ *EDDA*- ÉS A *SAGA*-KÖLTEMÉNYEK MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

Az *Edda-dalok*, valamint a *király-, a hős- és nemzetségköltemények* a legtöbb vonatkozásban korrekten ábrázolják a 900-as évek körüli időszak viszonyait. (Sjöstrand 1958, 14) Nehézséget okozhat azonban az Eddán vagy más saga-költeményeken alapuló nevelés értelmezésében az, hogy érvényességüket Izlandra és Norvégiára vonatkozóan nem szükséges kétségbe vonnunk, de Dániával és Svédországgal kapcsolatban ezekkel a kijelentésekkel már sokkal óvatosabban kell bánnunk. Azt, hogy Svédországnak saját irodalma volt, bár ugyanabból a forrásból, mint az észak-izlandi, biztosnak és igazoltnak vehetjük (pl. az Ynglingatal), mégis, a skandináv kultúrák lényegi hasonlósága miatt, a fent említett forrásokból származó végkövetkeztetéseket a viking-kor svédországi nevelésre vonatkozóan is el lehet fogadni. Sőt, egyes esetekben bizonyosságot is szerezhethünk erről a források segítségével, közvetlenül Svédországra vonatkozóan. Pl. Rimbart svédországi misszionárius a 800-as évek második felében szerkesztett leírásában megemlíti, hogy Björn király Ansgarnál (általa behívott misszionárius), átadott egy levelet a császárnak, melyben a következő szöveg állt: „Ezen király írta saját kezével, az ő svea törzseinek a szokásos módon”. (Sjöstrand 1958, 16) Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy az Edda- és más sagaköltemények kijelentései va-



lőszínűleg egyedül csak a szabadon születettekre és az előkelőkre vonatkoznak. (Sjöstrand 1958, 16)

Tudjuk, hogy a viking társadalmakban a pogány istenek idejében, akik emberáldozatot is követeltek, szokás volt, hogy a *csecsemőt* születése után odavitték a ház urához, aki a térdére ültette és eldöntötte, hogy megtartják-e, vagy kiteszik az erdőbe ragadozók prédájául. Ez főként éhínségek idején volt szokás, ha a gyerekektől már amúgy is hemzsegő viskóba újabb éhes száj született az egyre fogyó élelemre. Elsősorban a kislányokat ítélték ilyen halálra, akik értéktelenebbnek számítottak a fiúknál, meg a csenevész vagy nyomorék csecsemőket, akik csupán terhet jelentettek a szülők számára. Ha az apa megkímélte gyermekét, elvégezte vele a *vízlocsolás* szertartását, mely nem keresztelő volt, hanem egyfajta mosdatásnak számított és így avatták az újszülöttet a család tagjává. (Moberg 1984, 88-89) Az emberek neve a keresztnévből és az apai névből áll, melyet az apa nevéből képeznek a -fia (son) vagy -lánya (dottir) raggal. A lányok gyakran az anyjuk vagy nagyanyjuk nevét használták. (Vikingfiak 1965, 23)

*„A nyár folyamán azonban lánygyereket szült. Kérdezte Glúmr (a férj), hogy mi legyen a gyerek neve. – Hívják őt úgy, ahogy apám anyját, ki Fáfnirolő Sigurdr nemzetségéből származik, Thorgerdrnak. A gyereket aztán vízzel locsantották és a Thorgerdr nevet adták neki. A kislány szépen növekedett, és kezdett mindinkább az anyjához hasonlítani.”* (Vikingfiak 1965, 75)

*„Legénykét szült Edda, locsolta vízzel, ..”* (Edda 1985, 385)

E forrásokból tudjuk, hogy a *gyerekek az első életévükben* otthon tartózkodtak, ahol szolgálólányok gondozták őket. Játékok és játékszerek (csigaházak, kagylóhéjak, fadarabkák, tobozok, de mesterséges tárgyak) is szokásosak voltak. (Sjöstrand 1958, 14) Később a szélesebb értelemben vett nevelés érdekében a családhoz küldött pajtásnak való fiúkat vagy lányokat alkalmaztak, méghozzá valamely rokont vagy más alkalmas személyt. Szándékuk ezzel az volt, hogy legalább részben ne legyen elkényeztetve a gyermek a szülőktől vagy a szolgálóktól. A Njau dl sagában azt olvashatjuk, hogy Hallgerd más lánykákkal játszott édesapja házában a padlón. (Sjöstrand 1958, 14)

*„Volt Höskuldrnek egy lánya Hallgerdr. Ott játszadozott épp a lány, több más kislánnyal együtt a padlón. Jól fejlett takaros kislány volt Hallgerdr, övig érő haja selyemnél szebben fénylett. Aztán Höskuldr odahívta őt magához.*

*–Jöszte ide hozzám! – mondta.*

*Ekkor a lány az apjához lépett. Az megfogta az állát, és csókot nyomott az arcára. És a lány már fordult is vissza.”* (Vikingfiak 1965, 24)

A tehetősebb családoknál gyakran szokás volt, hogy más családoknál neveltették gyermekeiket, ezért a gyerek nevéhez néha odakapcsolták annak a nevét is, aki felnevelte. (Sjöstrand 1958, 14)

Pl. *„Volt egy ember Atlinak hívták. ... Az apja egykor megtagadta volt az adót Adalsteinn nevelte Hákontól, ezért kellett Jamtalandból Gautalandra szökniük.”* (Vikingfiak 1965, 36)

De az előbb említett Hallgerdr is később egy Thjóstólfr nevű nevelőapát kapott.

*„Ott folytatódik most a történet, hogy Höskuldr lánya, Hallgerdr is fölcseperedett már. Igen szép arcú és sudár termetű nő vált belőle, hívták őt ezért úgy is, hogy a Hosszúlábú...Szeszélyes és dacos természetű volt Hallgerdr mindamellet. Nagyobbacska lány kora óta Thjóstólfrnál nevelkedett. Származására nézve Thjóstólfr a déli szigetekre (kb. a Hebridák,) való volt, erős és jó fegyverforgató ember hírében állott, aki sokakat megölt már, anélkül, hogy vérváltságot fizetett volna valamelyikért is. Mondogatták is, hogy Hallgerdrnek nem éppen ilyen nevelőapára lett volna szüksége.”* (Vikingfiak 1965, 54)

Később Thorvaldr, egy jómódú gazda kérte meg Hallgerdr kezét és apja lánya megkérdezése nélkül neki ígérte és a hozományban is megállapodtak. Lánya szemrehányások után kettejük vitájának lezárásaképp így nyilatkozott:

*„ – Eléggé önfejű vagy magad is, amilyen egész nemzetségünk – mondta végül Hallgerdr. – Csoda-e, ha én is örököltem valamit? Ezzel aztán ott is hagyta apját, és átment a nevelőapjához, Thjóstólfrhoz. Elmondta neki, hogy mit terveltek ki ővele, és igen bánatosnak mutatkozott. – Sose búsulj – mondta neki akkor Thjóstólfr. – Mész te még férjhez másodszor is, de, akkor meg is kérdeznek előbb. Rám viszont mindenben számíthatsz, kivéve apád meg Hrútr személye ellenében.”* (Vikingfiak 1965, 56-57)

Thóstólfr házában más gyerekek is nevelkedtek. (Sjöstrand 1958, 14) Ezért is mondják, hogy *„két legényke játszott a padlón és egy kislány csacsogott mellettük.”*

(Sjöstrand 1958, 14)

*„Thjóstólfr, a gazda, Höskuldr és Hrútr közt üldögélt. A lábuknál két fiúcska játszadozott, Thjóstólfr két nevelt fia meg még egy kislány is. Fecsegték összevissza az oktalan gyerekek.”* (Vikingfiak 1965, 52)



A gyermekek játékok során tulajdonképpen a két vendéggel korábban történt kínos eseményeket játsszák el, melyre a két testvér különbözőképpen reagál:

„Elmondogatták ezt többször is. Fel is csattant aztán a házbeliek hahotája. Höskludr azonban megdühödött, és vesszővel úgy az arcába vágott annak a gyereknek, aki Mördrnek mondta magát, hogy még a vére is kiserkent. Még rá is kiáltott aztán:

–Takarodj kifelé! Belőlünk gúnyt ne űzz!

Odaszólt ekkor Hrútr:

–Jöszte ide hozzám.

A fiú odament Hrútrhoz. Hrútr pedig lehúzott egy aranygyűrűt az ujjáról és odaadta neki. Majd még így szólt:

–Eredj és többé ne csúfolj senkit.

Megindult a fiú aztán visszaszólt:

–Nem felejttem el nagylelkűséged soha.

Híre is ment annak, amit itt Hrútr tett. (Vikingfiak 1965, 52-53)

De többek közt a bájos Helgárol is azt mesélik, hogy apja házában nevelkedett szeretetben, gondoskodásban a szüleitől és a rokonoktól körülvéve. (Sjöstrand 1958, 14)

A nevelés a közvetlen környezetből származott és igen gyakorlatias természetű volt. A gyermek saját viszonyai közt felnőve, azt látta, hallotta és gyakorolta, amit az idősebbek körülötte csináltak, így készült a felnőtt életre. A fiúk részt vettek a ház körüli munkákban, megtanultak gazdálkodni, vetni és a termést gondozni, állatokat tenyészteni és a család által készített termékekkel kereskedni. (Sjöstrand 1958, 15) Kitanulták a hajóépítés, a bútorkészítés mesterségét is, sőt, a legtöbb ház mellett kis kovácsműhely is üzemelt. Mivel gyakran hosszú ideig voltak távol otthontól, meg kellett tanulniuk felismerni az életmentő növényeket is. (Cornish, Jim.) A lányoknak a háztartási tennivalókban kellett otthon lenniük, meg kellett tanulniuk szöni, fonni és a kész szövetből ruhát készíteni. A férfiak távollétében nekik kellett elvégezniük a ház körüli munkákat és az állatokat eltartaniuk. (Moberg 1984, 77) Ha elég erősek voltak és kedvük is volt hozzá, megtanulhatták a kardforgatást is. A sagák több híres viking harcosnőről számolnak be. (Cornish, Jim)

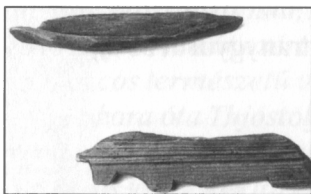


„Szövőszékhez ácsolt  
fát a férfi  
szakállá formás  
fürtös tincsű  
izmain inge duzzad.”

„Amott az asszony,  
ahogy rokkáját  
hajtotta rendre,  
híven járt karja,  
fonalat font.”

„Ott nevelkedtek  
Nemes szülöttei;  
ménjeik megülték,  
újuk idegezték  
pajzsuk palástolták,  
Nyílhegyük  
kovácsolták  
kopját hajigáltak.”

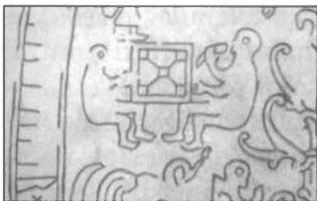
(Edda, Ríg-ének, 388, 394)



Más tekintetben a gyerekek megismerhették szüleik, nevelőik gondolatait és érdeklődését is, hiszen egy légtérben éltek a családtagjaikkal, a vendégekkel és a szolgálkkal: Jelen voltak az étkezések-nél és a tivornyákon, hallottak olyan történeteket is, amelyekben egyértelmű volt, hogy a szituáció-

nak pedagógiai értelemben jelentősége van. A Njauðl sagában olvashatjuk, hogy Hallgerd anyai nagybátyja egy alkalommal keserűen tapasztalta, hogy „a gyerek füle mindent meghall, amit nem kellene”. (Sjöstrand 1958, 15)

A napi tevékenységek mellett foglalkoztak *testedzési és fegyvergyakorlatokkal* is. Birkózás, úszás, víz alá merülés (búvárkodás), futás, szkanderezés, sífutás és korcsolyázás, lovaglás és más efféle ugrándozások hozzátartoztak a fizikai edzéshez. A fegyvergyakorlatok közt elsőként a következőket nevezhetjük meg: vívás karddal, dárdával és szekercével, nyíllövés és dárdahajítás. Mindemellett azért néha játéokra is jutott idő. A régészeti leletek közt számos különféle játékgúrá (bálnákat, lovakat, hajókat stb.) is leltek. (Sjöstrand 1958, 15; és Jim Cornish weboldala)



Találtak *táblás és kockajátékokat* is. A *svédországi Ockelbo kövön* pl. megtalálták egy játék tábláját, amelyen egy négyszögben lyukak vannak, és a tábla közepe, valamint a négy sarka pontosan ki van emelve az őket összekötő kötelező vonalakkal együtt. Feltételezések szerint ez az északi sagák-

ból ismert *halatafl* nevű játék. ([www.regia.org/games](http://www.regia.org/games))

Mindemellett a gyerekek bizonyos *elméleti oktatásban* is részesülhettek egyes esetekben, hiszen megtanultak *rúnákat vésní és olvasni*. Hogy mennyire kellett ehhez készségek, nehéz eldönteni, hiszen a közösségben csak a legelőkelőbbek bírták azt, de bizonyára voltak mesterei. Sajátos, hogy a gyógyítás tudományát, a szellemidézést, ráolvasásokat és a varázskéneket gyakran a lányok sajátították el. (Sjöstrand 1958, 15)



I „Az ifjú Utód,  
ismerte a rúnákat,  
az életmentőket,  
hosszú élet rúnáit,  
gyakorlott volt mindenben,  
gyerekszülésnél segített,  
kard élet tompította,  
csillapított tajtékat.

Ríggel ő, Nemes-sarj,  
mérkőzött rúna tudásban  
tanárának eszén  
ekképp is túljárt;  
joggal illeti hát,  
övé az örökség,  
őt kell Rígnek nevezni.  
rúnák nagy mesterét.”

(Edda 1985, 394-395)

A fiatalembereknek a jog, a törvények ismerete volt fontos, és ez a képzés jelenik meg egy ismert elbeszélésben, a Gunlaug Ormstungas sagában. Gunnlaug „maradt egy évet és jogot tanult Torstentől”, de közben ezzel az ürüggyel megpróbált annak lányához, a bájos Helgához is közel kerülni, őt feleségül megnyerni, de ez a fortély szégyenletes kudarcba fulladt. (Sjöstrand 1958, 15) Feltételezhető, hogy a törvényeket és a jogi határozatokat is rúnákkal jegyezték le. (Sjöstrand 1958, 16)

A nevelési környezet egy fontos oldalát, amelyet az Edda- és más sagaköltevények révén lehetőségünk van tanulmányozni, még nem érintettük és ez a kereskedelem. Az általa teremtett kulturális feltételek befolyásolták a felnövekvő nemzetségeket, a dolog természetéből adódóan ez kitágította látókörüket is. Arra, hogy az északi kereskedelem már a viking idők előtt is kiterjedt és széleskörű volt, régészeti bizonyítékok utalnak. (Sjöstrand 1958, 17) Jordanes már az 500-as években megnevez egy svéd kereskedőt, aki áruba bocsájtotta a portékáját, különleges szörméket, a római birodalmon belül. (Sjöstrand 1958, 17) De Birka településről a Mälaren tónál, észak első és legjelentősebb városleírásában közli Rimbirt, hogy ott „sok gazdag kereskedőnek bőségesen volt birtokrésze, sok pénze és drágasága”. (Sjöstrand 1958, 17) A viking idők előtt és alatt is egyaránt gondoskodtak a kereskedelemről, a kereskedők lényeges hányada a körbeutazó parasztokból, gazdákból került ki. A viking idők alatt mindamellett - egy bizonyos értelemben - kiáramló városiak maradtak, akik egy sajátos foglalkozási kategória képviselőiként kezdtek megjelenni. (Sjöstrand 1958, 17) A korábbi értelmezésekkel ellentétben ma már hangsúlyozzák, hogy a források különbséget tesznek a kereskedők és a viking martalócok, a rablóhadjárat és kereskedelmi célú utak között. Ezek az utak a kereskedelempolitika kibontakozásához és az első nagyobb települések kialakulásához vezettek. Ezek a „városok” a viking portyázások segítségével és dacára keletkeztek és virágoztak. (Sjöstrand 1958, 17) Beszédes tanúvallomást olvashatunk erről Brémai Adam keresztény egyháztörténész írásában, aki az 1070-es években megírta a Hamburg-brémai érsekség történetét és ebben be-





számol a sveák vallásáról és a partmenti sziklaszigetekről (Skårgard), amelyek védték a települést a tengeri kalózok támadásaitól. (Sjöstrand 1958, 17)

Ezért aligha lenne merészség feltételezni, hogy ezekben *az első északi „városokban” következett be olyan nevelés először, ami célba vette az elemi szintű számoláskészséget, a számolásban való jártasságot, hiszen ez egyébként is egyre inkább szükségessé vált.* (Sjöstrand 1958, 22) Az ilyen városkultúra, bár még nem volt valami különlegesen gyakori jelenség és elősegítette találkozásukat egy új szellemi (lelki) nagyhatalommal, egy új vallással, Krisztussal és az ő tanításaival. Ezek magukban foglalták egy újabb lépcsőjét *a nevelési folyamat intellektualizálódásának.* (Sjöstrand 1958, 22)

## IRODALOM

Edda (1985): *Óészaki mitologikus és hősi énekek.* Budapest, Európa Könyvkiadó.

Cornish, Jim (Grade Five Teacher, Gander, Newfoundland, Canada): *Elementary Theme Pages.* [www.cdli.ca/CITE/v\\_childhood.htm](http://www.cdli.ca/CITE/v_childhood.htm)

*Games of the Viking and Anglo-Saxon Age*-[www.regia.org/games](http://www.regia.org/games)

Moberg, Wilhelm (1984): *Népem története: Svédország a középkorban.* Budapest, Gondolat kiadó.

Sjöstrand, Wilhelm (1958): *Pedagogikens Historia II: Sverige och de nordiska grannländerna till början av 1700 talet.* Malmö, CWK Gleerups Förlag.

Vikingfiak (1965): *Az izlandi Njauðl-történet.* I-II. kötet. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.